

Микита ПЕРЦОВ,
orcid.org/0000-0002-6379-0631
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музичного мистецтва
Київського університету культури
(Київ, Україна) nikitaflute@gmail.com

РИСИ СТИЛЬОВОГО НАПРЯМУ Ф'ЮЖН У ТВОРЧОСТІ ВАЛЕРІЯ СТЕПАНОВА

Для джазового мистецтва сьогодення притаманне звернення до різних стилів, які сформувались упродовж ХХ століття. Проте мейнстрімними напрямками для сучасного джазового мистецтва є фанк та ф'южн. Ці два джазових стилі містять у собі ті риси, що дозволяють їм бути актуальними вже досить тривалий час. Але з їх появою у другій половині ХХ століття в джазі спостерігалась криза. Джазові традиційні музиканти скаржилися, що в стилях джаз-рок і ф'южн немає свінгу, а електричним інструментам не місце в джазових колективах. Стиль фанк є одним з витоків ф'южну, він набув розповсюдження у джазовій музиці завдяки своїм композиціям, які досить часто поєднували в собі вокальне і танцювальне начало разом з віртуозними імпровізаціями. Джаз-ф'южн – музичний стиль, який поєднує в собі елементи джазу і музики інших стилів, зазвичай поп, рок, фолк, реггі, фанк, R & B, хіп-хоп, електронну і етнічну музику. Альбоми ф'южн, навіть зроблені одним виконавцем, часто включають в себе різноманітність цих стилів. Ф'южн-музика зазвичай інструментальна, часто зі складними та мішаними тактовими розмірами, непростим ритмом і подовженими композиціями, що містять імпровізації. Представниками цього напрямку є такі провідні західні музиканти, як Чік Кореа, Джо Завінул, Хербі Хенкок. Багато видатних ф'южн-музикантів, в тому числі й Валерія Степанова, можна впізнати завдяки високому рівню техніки, що поєднується зі складними композиціями і музичними імпровізаціями в метрах, що рідко зустрічаються в інших західних музичних формах. Через складність творів, відсутність певних кліше у форматворчому аспекті і різноманітність стилів, що її складають, музика ф'южн є малодослідженою. Завдяки цьому напрямку утворились такі стилі джазу, як smooth, кросовер-джаз, лоу-рок. На основі аналізу творчих принципів сучасних музикантів їй виділяються домінуючі риси стилю ф'южн і його вплив на розвиток джазової культури.

Ключові слова: ф'южн, фанк, риф, акордова прогресія, саунд, електро інструменти, Валерій Степанов.

Mykyta PERTSOV,
orcid.org/0000-0002-6379-0631
Candidate of Art History,
Senior Lecturer at the Music Department
Kyiv University of Culture
(Kyiv, Ukraine) nikitaflute@gmail.com

FEATURES OF STYLE DIRECTION FUSION IN THE WORK OF VALERIY STEPANOV

Today's jazz art is characterized by an appeal to different styles that were formed during the XX century. However, the mainstream trends in contemporary jazz art are funk and fusion. These two jazz styles contain features that allow them to be relevant for quite some time. But with their appearance in the second half of the twentieth century, there was a crisis in jazz. Traditional jazz musicians have complained that there is no swing in jazz rock and fusion styles, and that electric instruments have no place in jazz ensembles. Funk style is one of the origins of fusion, it became widespread in jazz music due to its compositions, which often combined vocal and dance beginnings with virtuoso improvisations. Jazz fusion is a musical style that combines elements of jazz and music of other styles, usually pop, rock, folk, reggae, funk, R&B, hip-hop, electronic and ethnic music. Fusion albums, even made by a single artist, often include a variety of these styles. Fusion music is usually instrumental, often with complex and mixed beats, difficult rhythms and elongated compositions containing improvisations. Representatives of this trend are such leading Western musicians as Chick Corea, Joe Zawinul, Herbie Hancock. Many outstanding fusion musicians, including Valery Stepanov, can be recognized by their high level of technique, combined with complex compositions and musical improvisations in meters, which are rare in other Western musical forms. Due to the complexity of the works, the lack of certain clichés in the formative aspect and the variety of styles that make up fusion music is little studied. Due to this direction, such jazz styles as smooth, crossover-jazz, low-rock were formed. Based on the analysis of the creative principles of modern musicians, the dominant features of the fusion style and its influence on the development of jazz culture are highlighted.

Key words: fusion, funk, reef, chord progression, sound, electric instruments, Valeriy Stepanov.

Постановка проблеми. В ХХІ столітті в джазовій музиці представлені різні інструментальні стилі, серед яких одним з основних є ф'южн. Після виникнення в 70-ті роки в США він набув поширення в Європі, але є недостатньо дослідженим у вітчизняному музикознавстві. Цей напрям має особливість поєднувати в собі характерні риси різних стилів неакадемічної музики і впливає на сучасних джазових музикантів, що займаються некомерційною музикою. Також він тісно пов'язаний з розвитком музичних інструментів, нових технологій звукозапису і концертного звуковідтворення, тож сучасний стан ф'южну потребує детального розгляду.

Аналіз досліджень. Ю. Чугунов у своєму навчальному посібнику розглядає важливі аспекти, що стосуються змін гармонічної мови в стилі джаз-рок, який є одним з підстилів ф'южну. У своїй роботі В. Симоненко дає визначення напрямку ф'южн, наводить його основні ознаки і видатних представників. Характерні риси мелодики, ритму, гармонії та інструментарію музики цього стилю висвітлені у посібнику композитора Теда Піса. Питання, що стосуються аналізу інтерпретації в джазі, розглядаються в публікаціях В. Тормахової. В літературі оглядового характеру можна знайти відомості про концерти гуртів і окремих виконавців, які створюють композиції у цьому стилі. Здебільшого вони належать журналістам і не містять аналізу стилю в музикознавчому аспекті. Творчість деяких представників стильового напрямку ф'южн в США та Європі здобула висвітлення, проте не було розкрито особливості його розвитку у вітчизняному просторі ХХІ століття. Ця розвідка може надати уявлення про виразні можливості стилю ф'южн і перспективи його розвитку.

Мета статті полягає у розкритті характерних рис, що притаманні стилю ф'южн, на прикладі творчості джазменів ХХІ століття, зокрема Валерія Степанова.

Виклад основного матеріалу. Класик української джазової освіти В. Симоненко надає таке визначення напрямку ф'южн: «Ф'южн – напрям в джазі 70-х років, що розвинувся із джаз-року, який характеризується синтезом елементів рок-музики і джазової імпровізації, а також широким застосуванням електричних та електронних інструментів. Йому властиво використання деяких особливостей європейської композиційної техніки і фольклору країн Сходу, Африки і Латинської Америки» (Симоненко, 1981: 98). Одним з витоків цього стилю був фанк. Фанкова ритміка наповнює музичні твори драйвом, а поєднання елементів з різних музичних явищ, що притаманне для ф'южн,

відкриває широкі можливості для виконавців. Проліструвати специфіку взаємодії цих напрямів у джазовому мистецтві сьогодення можна на прикладі творчості сучасних джазових музикантів.

Одним з виконавців та композиторів, який працює переважно в мейнстрімних напрямках джазу, є мультиінструменталіст Валерій Степанов. Він досконало володіє грою на фортепіано, бас-гітарі, мелодиці (губній гармоніці з клавіатурою) та ударних, а також майстерно співає. Його шлях до музики склався завдяки батьку, який був професійним джазовим виконавцем на ударних інструментах. З раннього дитинства Валерій мав можливість ознайомлюватись із записами провідних джазменів ХХ століття – Оскара Пітерсона, Нільса Педерсона, Джо Пасса, Чіка Корія та Хербі Хенкока, під впливом яких сформувався його смак та власний стиль. Вже в одинадцять років пройшов його перший серйозний концерт.

Широкий спектр творчих здібностей Степанова не обмежується виключно виконавством, а включає також композиторську справу та аранжування. В певному сенсі його творчий підхід пов'язаний із перевтіленням різних творів у джазову стилістику. Так, у його доробку є цікаві інтерпретаційні версії таких пісень, які не мали жодного стосунку до джазу. В фанк-ф'южн стилі він виконує пісню з репертуару В. Салтикова «Белая ночь» (слова С. Романова, музика А. Морозова), «Белые розы» гурту «Ласковый май» (музика і слова С. Кузнецова), «Летящей походкой» (музика Ю. Антонов, слова Л. Фадеева) та інші композиції. Єдине, що нагадує першоджерело, – це вербальний текст, тоді як за допомогою аранжування відбувається переінтерпретація твору, не лише в стильовому відношенні, а й у питанні його структури, форми. Додаються додаткові лінії, ускладнюється гармонічна лінія, виконується в іншій співацькій манері вокальна партія. Все це надає нового образу творам завдяки індивідуальності виконавця та його естетичним принципам. «Насамперед у джазі на перший план виступає особистість музиканта як носія творчості, що має синтетичний характер та тлумача художньої інформації, тому такий тип творця містить у собі якості і композитора. Джазовий музикант не обмежений нотним текстом і вказівками композитора, в певному сенсі сам виконавець є співавтором» (Тормахова, 2017: 59). Їх нове прочитання виконується у стилі ф'южн, де всі компоненти музичної тканини – ритм, гармонія, імпровізація – відповідають естетиці джазового мейнстріму.

Окрім звернення до російської поп-музики як «стандарту», Степанов також переосмислює

західні хіти, зокрема М. Джексона. Також треба відзначити, що сфера експериментів виконавця сягає поєднання звучання таких традиційних для джазу інструментів, як ударні, бас-гітара та клавішні з віолончеллю. Зокрема, у спільному виступі з Всеволодом Гузовим (віолончель) струнно-смичковий інструмент вкрай майстерно презентований у джазовому амплуа, демонструючи мистецтво імпровізації.

У ряді композицій, виконаних у спільному проєкті з Аркадієм Корневим та Борисбобом Ахметовим, превалює імпровізаційне начало. В них панує інструментальність та свобода кожного виконавця, проте поєднуючим компонентом, що скріплює композицію, є постійний риф. «Риф (riff) – мелодійна техніка джазу, заснована на безперервному і багаторазовому повторенні групою музикантів або всім оркестром протягом імпровізації соліста короткої одноманітної музичної фрази, що легко запам'ятовується, зазвичай 2-х або 4-х тактової, з незначними мелодичними або гармонічними змінами» (Тормахова монографія, 2017: 51).

В. Степанов здійснює чимало живих виступів у різних джаз-клубах у складі власного тріо, до якого окрім нього входить бас-гітарист Антон Горбунов, а також ударник Петро Івшин. Проте також він чимало працює у студії, створюючи композиції, в яких він виступає виконавцем та звукорежисером. Його власні твори "It's Not Over Yet", "Changeable Mood", "The Sun Rise From The West", "Following You", "Frisk" можна віднести до складного елітарного джазу. Віртуозність, бездоганна техніка виконавства та тонкий смак вирізняють його твори. Авторські композиції Степанова демонструють тенденцію до синтезування елементів джазу, рок-музики, хард-фанка, R&B та ряду інших напрямів. Ф'южн є надзвичайно універсальним та таким, що легко адаптується з іншими музичними напрямками.

Розглянемо основні риси напрямку ф'южн та його втілення у композиціях Valeriy Stepanov Fusion Project, що був представлений у 2018 році. До складу ансамблю увійшли: Валерій Степанов (клавішні, бек-трек в реальному часі), Аркадій Корнев (барабани), Альберт Степанов (бас), Борисбоб Ахметов (електрогітара). Композиції в стилі ф'южн переважно інструментальні, тож мелодика буде не вокального характеру, з гамоподібним рухом, широкими стрибками, і майже без пауз. Як зазначає Тед Піс: «З точки зору побудови, мелодії стилю ф'южн базуються на використанні блюзової гами в контексті стилю фанк. Мелодії здебільшого діатонічні (мажор, мінор, діатонічні семиступеневі лади), хоча часом використову-

ються інтенсивні хроматичні пасажі. Мелодійний ритм обертається навколо нот великої тривалості і коротких нот, що утворюють безперервний рух між довгими нотами» (Pease, 2003: 161). В стилі ф'южн може використовуватись контрастна поліфонія, що виникає в результаті нашарувань мелодії і контрапунктів, які набувають розвитку під час проведення теми. Так побудований початок композиції "Voyage" В. Степанова.

В основі гармонії напрямку ф'южн лежить акордовий паралелізм, модальна гармонія і хроматична гармонія (акордові прогресії, що отримуються шляхом голосоведіння однієї або декількох акордових нот, коли новий акорд виходить за допомогою полутонного руху). У музиці ф'южн існує тенденція вільного руху від акорду до акорду без пауз, що підкреслює поточну тональність або модальність. Це дозволяє здійснювати несподівані відхилення і нескінченно довго відкладати фінальну каденцію. Дуже розповсюджені квартові і квінтові структури, а також обернення трізвуків і слеш-акорди. Терцієві структури вживаються порівняно рідко. Така гармонічна мова притаманна інструментальній композиції "Freak" Валерія Степанова, що входить до Valeriy Stepanov Fusion Project.

Останнім часом можна спостерігати проникнення засобів музичної виразності стилю фанк у напрям ф'южн. Зокрема, це можна вбачати у гармонії і будові басової партії. У композиції В. Степанова "G504" використовується рифовий бас, що походить від фанку, і мелодія з фразами, побудованими на звуках мінорної пентатоніки. Ф'южн з ознаками фанку передбачає використання домінантсептакорду з блюзовими надбудовами, проте в «чистому» стилі ф'южн тритони і домінантсептакорди не використовують. Також відсутні збільшені, зменшені і напівзменшені акорди. Однак дуже часто зустрічається великий мажорний і малий мінорний септакорд з надбудовами. При цьому В. Степанов уникає використання стандартних джазових і бібопових акордових послідовностей (II-V, побічні домінанти і т.д.). У ф'южн-композиціях широко використовуються остинато і органний пункт. А оскільки ф'южн орієнтований передусім на роботу ритм-секції, партія баса (іноді дублюється гітарою або клавішними) часто виводиться на передній план – або як мелодія, або як важливий басовий риф. Остинато і органний пункт використовується у інтродукціях багатьох композицій В. Степанова.

Стиль ф'южн має свої особливості в ритмічній основі тем і супроводу. У цьому напрямі повністю відсутня свінгова тріольна пульсація, яка

розповсюджена у стилях свінг і бібоп. Більшість музики ф'южн пишеться в розмірах, кратних 2 (4/4 або, іноді, 2/4), із характерним постійним ритмічним малюнком, що складається з однакових шістнадцятих тривалостей, що є впливом року. Часто зустрічається вплив латиноамериканської музики (особливо бразильської), нерідко використовується латиноамериканська перкусія. Деякі ф'южн-композитори, особливо Чик Корія і Біллі Чайлдс, використовують розміри 5/8, 6/8, 7/8. Значною особливістю ф'южна є повна відсутність такого звичного в джазі крокуючого баса. Ф'южн-бас використовується у вигляді рифу або синкопованих побудов, як і партія ударних, а іноді бас і ударні синкопують один відносно одного. Якщо свінгуючі ритми джазу здебільшого лінійні і згладжені, то ритми ф'южн нескінченні і часто фрагментарні. Яскравим прикладом композиції із складною ритмічною основою є композиція "Voyage" з Valeriy Stepanov Fusion Project. Тут присутні перемінний розмір і поліритмія у темі. Імпровізація побудована у розмірі 4/4 але зі складними ритмічними мотивами, ритмічними зсувами, раптовими паузами та несиметричними фразами, що притаманні стилю ф'южн.

Інструментальний склад ф'южн-бендів складається переважно з електроінструментів і включає в себе електрогітару (або декілька), електроклавішні (включаючи синтезатори) і електричний бас. Ударні можуть бути особливим чином підзвучені. Можуть бути духові інструменти (в основному саксофони), а також різні EWI (electronic wind instruments). Також у ф'южн-бендах часто використовується різна допоміжна перкусія. У композиції "Sense of Home" з Valeriy Stepanov Fusion Project є підзвучена ударна установка, на якій барабанщик виконує складне поліритмічне соло.

Особливу роль у стилі ф'южн відіграють різні звукові ефекти, що досягаються за рахунок використання педалей для гітари та різних яскравих тембрів клавішних інструментів. У цій композиції звучать два синтезатори з характерними Wah wah-ефектами, а просторові саунд-ефекти створюють неповторну звукову атмосферу. Як зазначається в технічних характеристиках гітарних ефектів: «Гітарні педалі ефектів роблять можливим фактично займатися саунддизайном...» (United-Store). У вступі до композиції "Air" за допомогою мікро-глісандо у клавішних (в межах малої секунди) і слайдів у гітарі і бек-треку в реальному часі створюється звукообразальний ефект, що нагадує характерне завивання вітру. Загалом ця композиція дуже нагадує за побудовою і засобами музичної виразності твори у стилі фрі-джаз,

де усі музиканти імпровізують у межах певного музичного образу, створюючи хвилеподібний розвиток своїми імпровізаціями.

В інструментальних композиціях Валерія Степанова відчутний значний вплив стилю ф'южн, а в його піснях переважає фанк і соул. Як зазначає І. Яркіна, «...у *funk*'у формується особливий тип вокально-інструментального ансамблю, для якого властиве: 1) пісенна «шлягерна» основа; 2) ритм як провідний засіб «перекладу» пісні у танець» (Яркіна, 2016: 8). Таке поєднання вокальної і танцювальної основи разом з майстерним виконанням робить твори В. Степанова зрозумілими для широкої слухацької аудиторії.

Так, наприклад, композиція "Wish You Could Love Me Forever" може бути віднесена до напрямів «соул», «смус-джас», «ф'южн». Це твір, що передає відчуття спокою, мрійливості, гармонії та краси. Загальна тривалість композиції 8 хвилин 32 секунди. Превалює інструментальний виклад, де невимушено звучать сольні епізоди у різних інструментів – гітари, фортепіано. При цьому наявні вокальні лінії, які виконуються напівголоса як бек-вокал. Попри те, що немає окремої яскравої партії для співака, усі лінії фактури надзвичайно добре вокалізуються. Мелодійність є провідною ознакою цього твору. Вокальна манера Степанова характеризується використанням фальцету, м'якої атаки, плавними переходами від одного тону до іншого. Широкий спектр виконавських прийомів обирається залежно від конкретної композиції. Здається, В. Степанову підвладні будь-які музичні напрями, що він неодноразово доводив на своїх концертах. Однак, за визнанням музиканта, він би зупинився виключно на джазі, фанку, рок, імпресіонізмі, фолку, г'н'б, neo soul, country, pop, hip hop, disco 70-х і 80-х, new age, ambient. У нього залишається досить широкий простір для творчості (United-Store).

Висновки. Отже, для сучасної джазової практики характерне звернення до таких стилів, як фанк та ф'южн, що надають широкі можливості для прояву творчої індивідуальності виконавців. Відбувається синтезування здобутків різних музичних напрямів, що є перспективним вектором розвитку виконавської практики. Основними рисами напряму ф'южн є використання у партії ударних інструментів ритмічних мотивів, що походять з рок-музики, застосування електроінструментів та особливих саунд ефектів, створення великих інструментальних композицій, а також формування музичної мови (що базується на ладовій основі, поєднанні остинато з акордами нетерцієвої структури, створенні нових акор-

дових послідовностей, що забезпечують довготривалу відсутність домінанти і тоніки основної тональності). В ХХІ столітті у зв'язку із зростанням ролі звукозапису в студійній і концертній діяльності музикантів розкриваються нові шляхи розвитку мистецтва, зокрема наявна тенденція до мультиінструменталізму. Музикант, який грає

у стилі ф'южн, може використовувати бек-трек, що значно розширює його можливості. Відкритість стилю ф'южн до поєднання різних напрямів сучасної музики робить його дуже перспективним, а створення великих форм і використання нових засобів вираження дають приклад для наслідування молодим поколінням джазових музикантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валерій Степанов. URL: <https://www.jazzmap.ru/rus/bands/Valerij-Stepanov-vokalist-kompozitor-pianist.php>.
2. Симоненко В. Лексикон джаза. Київ : Музична Україна. 1981. 114 с.
3. Тормахова В. Особливості інтерпретації в джазі. *Мистецтвознавчі записки*. 2017. Вип. 31. С. 57–63.
4. Тормахова В. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез: монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 204 с.
5. Яркіна І. Вокально-інструментальний ансамбль у стилі funk : автореф. дис... канд. мист. : 17.00.03. Харків, 2016. 18 с.
6. Pease T. Jazz composition: theory and practice. Berklee press, 2003. 256 p.
7. United-Store. Гитарные эффекты. Виды и применение гитарных эффектов. URL: <https://united-store.ru/gitarnye-effecty-vidy-i-primenenie>.

REFERENCES

1. Valeriy Stepanov [Valery Stepanov]. URL: <https://www.jazzmap.ru/rus/bands/Valerij-Stepanov-vokalist-kompozitor-pianist.php> [in Russian].
2. Simonenko V. Leksikon dzhaza [Jazz lexicon]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 1981. 114 s.
3. Tormakhova V. Osoblyvosti interpretatsii v dzhazi [Features of interpretation in jazz]. *Mystetstvoznachy zapysky*, 2017. Vol. 31. pp. 57–63 [in Ukraine].
4. Tormakhova V. Ukrainska estradna muzyka i folklor: vzaiemopronyknennia i syntezy: monohrafiia [Ukrainian pop music and folklore: interpenetration and synthesis: a monograph]. Kyiv: Lira-K, 2017. 204 p. [in Ukraine].
5. Pease T. Jazz composition: theory and practice. Berklee press, 2003. 256 p. [in English].
6. Yarkina I. Vokalno-instrumentalni ansambl u styli funk: avtoref. dys... kand. myst [Vocal and instrumental ensemble in the style of funk. Ph.D. Thesis]. Kharkiv, 2016. 18 p. [in Ukraine].
7. United-Store. Gitarnye efekty. Vidy i primeneniye gitarnykh effektov [Guitar effects. Types and applications of guitar effects]. URL: <https://united-store.ru/gitarnye-effecty-vidy-i-primenenie> [in Russian].